

ЖОГОРКУ ЖАНА КЕСИПТИК ОКУУ
ВЫСШЕЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ
HIGHER AND PROFESSIONAL EDUCATION

*Шаршенова Рысбү Айылчиевна,
улук окутуучу,
И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик
техникалык университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: yryssarsenova016@gmail.com*

**ЖОЖДОРДУН ФИЛОЛОГИЯЛЫК ЭМЕС ФАКУЛЬТЕТТЕРИНДЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН
АДАБИЯТ МЕНЕН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОКУТУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ**

*Шаршенова Рысбү Айылчиевна,
старший преподаватель,
Кыргызский государственный технический университет
имени И. Раззакова,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: yryssarsenova016@gmail.com*

**ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ С
ЛИТЕРАТУРОЙ НА НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВУЗОВ**

*Sharshenova Rysbu Aiylchievna,
Senior Lecturer,
Kyrgyz State Technical University named after I. Razzakova,
Kyrgyz Republic, Bishkek City,
e-mail: yryssarsenova016@gmail.com*

**PROBLEMS OF INTEGRATED TEACHING OF THE KYRGYZ LANGUAGE WITH
LITERATURE AT NON-PHILOLOGICAL FACULTIES OF UNIVERSITIES**

Аннотация: Бул макалада ЖОЖдордун филологиялык эмес адистиктеринде кыргыз тилин окутууда адабиятты каражат катары колдонуунун негизги маселелери жана интеграциялап окутуунун кээ бир маселелери тууралуу окумуштуулардын критерийлери, студенттердин чыгармачылыгын өстүрүү, алардын маңызы, калыптандыруунун жолдору берилген. Ошондой эле Интеграция менен бир академиялык дисциплинанын алкагынан чыгууга, визуалдык түрдө, иш жүзүндө

дүйнөдөгү бардык нерсенин өз ара байланышын көрсөтүүгө жана ошол эле учурда белгилүү бир предметти окууга болгон мотивацияны жогорулатууга болгон негиздер келтирилген. Сабактын максаттары катары көркөм текстти кылдаттык менен, терең ой жүгүртүп окууга негизделген тарбиялык маанисин, чыгарманын башкы каармандарынын образдарын, анын көркөм оригиналдуулугун ачуу экендиги сунушталды.

Аннотация: В данной статье представлены критерии ученых об основных проблемах использования литературы как средства обучения кыргызскому языку в нефилологических специальностях вузах и некоторые вопросы интегрированного обучения, развития творчества студентов, их сущность, пути формирования. Также обоснование выхода за рамки одной учебной дисциплины с Интеграцией, чтобы наглядно показать взаимосвязанность всего в мире, и в то же время повысить мотивацию к изучению того или иного предмета. Выдвинуто предположение, что целями урока является раскрытие учебного смысла на основе внимательного и вдумчивого прочтения художественного текста, образов главных героев произведения, его художественного своеобразия.

Annotation: This article presents the criteria of scientists on the main problems of using literature as a means of teaching the Kyrgyz language in non-philological specialties of universities and some issues of integrated learning, the development of students' creativity, their essence, ways of formation. Also, the rationale for going beyond one academic discipline with Integration, in order to clearly show the interconnectedness of everything in the world, and at the same time increase the motivation to study a particular subject. It has been suggested that the objectives of the lesson are to reveal the educational meaning on the basis of a careful and thoughtful reading of the literary text, the images of the main characters of the work, its artistic originality.

Түйүндүү сөздөр: интеграция, инновациялык билим, интеллектуалдык өнүгүү, предмет аралык байланыш, көркөм сүйлөө, ой жүгүртүү, адабият, музыка, живопись, мотивация, педагогиканын негиздери, грамматикалык сабаттуулук, тематикалык интеграция, окуу материалы.

Ключевые слова: интеграция, инновационное образование, интеллектуальное развитие, межпредметная коммуникация, художественная речь, мышление, литература, музыка, живопись, мотивация, принципы педагогики, грамматическая грамот-

ность, тематическая интеграция, учебный материал.

Key words: integration, innovative education, intellectual development, interdisciplinary communication, artistic speech, thinking, literature, music, painting, motivation, principles of pedagogy, grammatical literacy, thematic integration, educational material.

Киришүү. Заманбап шарттар инсандын коомдогу жаңы дүйнө таанымдын чордонунда адамдын ролун өзгөрттү. Инновациялык билим берүүнүн өзөгүндө мугалимдин, андан кем эмес студенттин да активдүүлүгү турат. Дал ушул максат – ЖОЖдордо заманбап билим берүү ыкмалары чыгармачыл, активдүү инсанды тарбиялоону жүзөгө ашыруу, студент тарабынан белгилүү бир көлөмдөгү билим алуу гана эмес ал билимдерди турмушунда активдүү колдонуу, социал-маданий көз карашы жетик жана өз турмушун уюштура алуу, келип чыккан көйгөйлөрдү чече билүү компоненттүүлүгүнө ээ болгон адисти тарбиялоо болуп саналат. Окуу процессинде билим берүүнүн негизги милдеттеринин бири – демократиялык коомдо жашоого жөндөмдүү жана коомго пайдалуу инсанды тарбиялоо. Ушундан улам, билим берүү процесси баланын курактык өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүнө көңүл бөлүү жана заманбап билим берүү, илимдин бүтүндөй комплексин жана коомдук практиканын бардык чөйрөлөрүн толук камтууну талап кылат.

Технология жана илимдин алга жылуусу менен жаш муундардын эне тилге жана адабиятка, деги эле улуттук баалуулуктарга болгон мөамилеси кескин өзгөрүүгө учурап, алардын аң-сезимин толук бойдон өзгөртүп, улууларды урматтоо, мекенди сүйүү, табиятка аяр мамиле жасоо сыяктуу атуулдук милдеттер солгундап бара жаткандай.

«Тил – маданияттын күзгүсү, ал адамды курчап турган чыныгы дүйнөнү, анын жашоосунун реалдуу шарттарын гана эмес, элдин коомдук аң-сезимин, менталитетин, улуттук мүнөзүн, жашоо образын, каада-салтын, үрп-адатын, адеп-ахлагын, баалуу-

луктар системасын, мамилесин, көз карашын камтыйт» [1, 116-б.].

Тил – маданияттын казынасы. Анда маданий баалуулуктар сакталат. Лексикада, грамматикада, макал-лакаптарда, накыл сөздөрдө, элдик оозеки чыгармачылыкта, көркөм жана илимий адабиятта, жазуу жана оозеки кептин формаларында жашайт.

Изилдөөнүн максаты. Техникалык ЖОЖдордо кыргыз тилин адабият сабагы менен интеграциялап окутуу максатында тил илиминде колдонулган методикалардын негизинде интеграциялап окутуунун жетишкендиктерин далилдеп илимий-методикалык жактан негиздөө.

Изилдөөнүн методу. Көркөм тексттерди кеңири колдонуунун жана кыргыз тилин адабият менен интеграциялап окутуунун жолдорун жөнгө салуу, студенттердин ой жүгүртүүсүнүн өнүгүшүнө өбөлгө боло ала тургандыгын далилдеген эл аралык изилдөөлөргө тиешелүү адабий булактарды изилдөө жана талдоо, интеграциялап окутуунун изилдөөлөрүн жалпылоо негизги методдору катары колдонулду.

Негизги мазмуну. Учурунда мамлекеттик тилди ЖОЖдордун филологиялык эмес факультеттеринде окутуу маселеси оор маселе болсо, бүгүнкү күндө бул маселе оң жагына чечилип, мамлекеттик тилдин өнүгүшүнө ар тараптуу камкордуктар көрүлдү. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тил жөнүндө Мыйзамы», Кыргыз Республикасынын Президентинин мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча Жарлыгы, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясынын мамлекеттик тилди өркүндөтүү боюнча программасы мугалимдердин, окумуштуулардын алдына көптөгөн милдеттерди койду.

Мезгил талабына ылайык сабак өтүү үчүн мугалимдерге интерактивдүү, кызыктуу сабактардын курстары өтүлүп, усулдук колдонмолор жазылып, квалификацияны жогорулатуучу иш-чаралары тынымсыз өткөрүлүп турат. Ошого карабастан, сабак өтүү деңгээли жогорку баскычка көтөрүлө

албай жатканы белгилүү. Студенттерди сабакка кызыктыруу, эне тилин сүйүп окууга шыктандыруу маселеси дагы деле чечилүү үстүндө турат. Өзгөчө филологиялык эмес факультеттеринде окуган студенттердин сөз байлыгы жакыр, көркөм чыгармалар менен тааныштыгы жокко эсе, тил жана адабиятка болгон кызыгуусу солгундап бара жатканы байкалат.

Адамзаттын маданиятынын, ой жүгүртүүсүнүн, интеллектинин деңгээлинин эң маанилүү көрсөткүчтөрүнүн бири – анын сүйлөгөн сөзү. Жакшы көркөм сүйлөө – азыркы коомдо адамдын активдүү иш-аракетинин маанилүү каражаттарынын бири болуп саналат. Сүйлөө – бул чындыкты таануунун жолу. Бир жагынан кептин байлыгы бир топ даражада адамдын жаңы идеялар, түшүнүктөр менен байышынан көз каранды; экинчи жагынан, тилди жана кепти жакшы билүү жаратылыштагы жана коомдук турмушундагы татаал мамилелерди ийгиликтүү билүүгө шарт түзөт. Кеп адамдардын биргелешкен ишмердигинде, коомдук турмушунда, маалымат алмашууда, таанып-билүүдө, тарбиялоодо зарыл болгон баарлашуунун түрлөрүнүн бири, ал адамды руханий жактан байытуучу эң маанилүү каражат.

Жакшы өнүккөн сүйлөө кеби – интеллектуалдык өнүгүүнүн көрсөткүчү болуу менен студенттерге тилди гана эмес, бардык окуу дисциплиналарын окутууга түздөн-түз таасирин тийгизери белгилүү. Ырас, ырааттуу кепке ээ болмоюнча коомдук турмушка активдүү катышуучу, кызыктуу маектеш болуу кыйын.

Ал адамдын ой-жүгүртүүсүн жана фантазиясын өнүктүрөт, анын сезимдерин байытат, кыргыз адабий тилинин эң сонун үлгүлөрүн берет. Анын тарбиялык, таанып-билүү жана эстетикалык мааниси абдан чоң, анткени ал баланын айланадагы дүйнө жөнүндөгү билимин кеңейтип, жаштардын инсандыгына таасир этет, эне тилдин формасын жана ыргагын кылдат сезе билүү жөндөмүн өөрчүтөт. Көркөм адабият адамды жашоосунун алгачкы жылдарынан тартып (бешик ыры) коштоп жүрөт. Демек, адабият

менен тил ар убак байланышта болуусу зарыл.

Интеграциялап окутуу студенттердин өз алдынчалыгын, таанып билүү жетишкендиктерин жана кызыгуусун өнүктөрүүгө оң таасирин тийгизет. Анын мазмуну, агартуучунун окутуучулук, адистик ишмердүүлүгүнө багытталган, ошондуктан алар студенттердин жөндөмдүүлүктөрүн ар тараптуу өнүктүрүүгө, ой жүгүртүү процесстерин активдештирүүсүнө көмөктөшөт, аларды ар түрдүү илимдерге тиешелүү билимдерди жалпылоого, турмуштук кырдаалдардын кеңири чөйрөсүнө карата колдонула турган билимдерге ээ болушу зарыл.

Билим берүү системасына окуу материалдарын интеграциялоону киргизүү азыркы учурда ЖОЖдордун жана жеткиликтүү билим берүүдө коюлган милдеттерин чечүүгө мүмкүндүк берет. Акыркы жыйырма жылдын ичинде билим берүү тармагында көп нерсе өзгөрдү. «Сабакты кантип кызыктуу, эсте каларлык өткөрүү керек? Студенттерди предметиниз менен кантип багынтса болот? Аудиторияда билим алууга кызыктыруучу абалды кантип түзүү керек? Ар бир студент үчүн ийгилик жаралабы? Заманбап окутуучу өз сабагында ыктыярдуу, чыгармачылык менен иштеген студентти кыялданабы? Ийгиликтин ар бир деңгээли үчүн предметти максималдуу өздөштүргөнбү?»

Азыркы мезгилде ЖОЖдордун филологиялык эмес факультеттериндеги окуу программаларында адабиятка аз кредит бөлүнүп берилген. Кыргыз тилинин сааттары да улам азайып баратканы белгилүү. Теманы бышыктоодо көбүчө кесиптик тексттер менен иштөө талап кылынат. Андыктан студенттердин сөз байлыгынын байышы, көркөмдүүлүгү, чыгармачылык жөндөмдөрү мектепте калыптанган боюнча уланбай калгандыгы байкалат. Ошол себептүү ЖОЖдордо кыргыз тилин адабият менен интеграциялап окутуу жолго салынса өз жемишин берет деген ойдомун.

Интеграциялап окутуунун натыйжасы окуучулардын кебин өстүрүүдө, чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүдө көрү-

нөт. Студенттин таанып-билүү иш-аракетине кошулуу этаптарында дисциплиналар аралык байланыштар башталгыч, түрткү берүүчү стимул катары роль ойноорун изилдөөлөр көрсөтүп турат. Жалпы өзгөчөлүктөр менен катар интегралдык сабак менен предмет аралык байланыштар колдонулган сабактын ортосунда олуттуу айырмачылыктар бар, муну мугалим жакшы билет. Адабиятты окутуудагы негизги көңүл бура турган нерсе студенттин ой жүгүртүүсүн ойготуу.

Предметтерди интеграциялоо студенттерге кыйла натыйжалуу жана негиздүү таасир көрсөтүү максатында педагогикалык жамааттын жана айрым мугалимдердин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү жаңы педагогикалык чечимдерди активдүү издөөнүн багыттарынын бири болуп саналат. Студенттер искусствонун ар кандай түрлөрүн өзүнчө кабыл алышат. Ошол эле учурда живопись, музыка жана адабият сыяктуу искусствонун түрлөрү бири-бири менен тыгыз байланышта. Мындай сабактар студенттердин адеп-ахлактык маданиятын, чыгармачылык жөндөмүн өстүрөт. Балдардын жалпы искусствого болгон кызыгуусу ачылат. Студенттер ар тараптуу көз караштарга ээ болуп, аны аргументтер менен коргой алышат. Эң негизгиси жаштардын эмоционалдык чөйрөсү, сезимдери, жан дүйнөсү өнүгүп өсөт. Ойлогон жана сезген адам – бул биз тарбиялоого умтулуп жаткан адам. Дүйнөнүн ар тараптуулугун жана көп түрдүүлүгүн көрүүгө жардам берет.

«Интеграция – билим берүү процессиндеги салыштырмалуу жаңы тенденция (бул түшүнүк орус педагогикасына 80-жылдары келип, формасын белгилей баштаган. дисциплиналар аралык байланыштар) жана инновациялык педагогикалык технологияларды активдүү издөө башталган заманбап окуу жайда суроо-талапка ээ болууда. Интеграция – бул белгилүү бир чөйрөдөгү жалпыланган билимдердин бир окуу материалында биригип, бири-бирине карама-каршы келген бөлүктөрүнүн бир бүтүнгө биригүүсү, өз ара тереңдеши» [2, 116-б.].

Интеграция менен бир академиялык дисциплинанын алкагынан чыгууга, визуалдык түрдө, иш жүзүндө дүйнөдөгү бардык нерсенин өз ара байланышын көрсөтүүгө жана ошол эле учурда белгилүү бир предметти окууга болгон мотивацияны жогорулатууга болот.

«Интеграция – бул изилденүүчү процесстерди жана кубулуштарды терең, ырааттуу, көп кырдуу ачып көрсөтүү менен жетектөөчү идеяга жана жетектөөчү жоболорго негизделген илимдердин, окуу дисциплиналарынын, бөлүмдөрүнүн жана окуу предметтеринин темаларынын табигый өз ара байланышы» [3, 145-б.].

«Дисциплиналар аралык байланыштар – элементтердин уюшкандыгы жана өз ара аракеттенүүсүнүн салыштырмалуу туруктуу педагогикалык кубулушу, анын натыйжасында жаңы сапаттар көрүнүп, жаңы бүтүндүк, атап айтканда, таанып-билүү кызыгуусу сыяктуу жеке сапат пайда болот» [4, 76-б.].

«Интеграциянын ар кандай түрлөрү сыналууда:

а) **проблеманы интеграциялоо** (сабакта же бир катар сабактарда бир эле негизги ойго кайрылууну камтыйт, ал кайталоо объектиси эмес, изилденип жаткан кубулуштун жаңы көлөкөлөрүн жана жактарын ачуу үчүн үлгү болуп калат);

б) **тематикалык интеграция** (сабактын жалпы темасы менен түзүлүп, ошол эле учурда ар кандай аспектилерге кайрылууда негизги мазмунду кеңейтүүгө мүмкүндүк берет);

в) **дисциплиналар аралык интеграция** (сабактын алкагында дүйнөнү таануу жолунда жакын болгон предметтер: адабият жана көркөм театр, музыка жана адабият, кыргыз тили жана адабияты, адабият, музыка жана живопись ж.б.) [5, 2-б.].

Сабакта интеграциянын артыкчылыктарын төмөнкүлөрдөн көрөбүз:

1. Студент курчап турган дүйнө алар тарабынан көп түрдүүлүк жана биримдикте таанылат жана көбүнчө бул биримдиктин айрым кубулуштарын изилдөөгө багытталган окуу циклинин субъекттери бүт

кубулуш жөнүндө түшүнүк бербей, аны өзүнчө фрагменттерге бөлүшөт.

2. Интеграцияланган сабактар окуучулардын өздөрүнүн потенциалын өнүктүрөт, курчап турган чындыкты активдүү билүүгө, себеп-натыйжа байланыштарын түшүнүүгө жана табууга, логиканы, ой жүгүртүүнү, баарлашуу жөндөмүн өстүрөт. Адаттагыдан көбүрөөк деңгээлде алар кепти өнүктүрүүгө, салыштыруу, жалпылоо, жыйынтык чыгаруу жөндөмүнүн калыптанышына салым кошот.

3. Иштин ар кандай түрлөрүн колдонуу окуучулардын көңүлүн жогорку деңгээлде кармап турат, бул мындай сабактардын өнүктүрүү эффективдүүлүгү жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет. Алар окуучулардын чарчоосун, иш-аракеттин ар кандай түрлөрүнө өтүүсүнө байланыштуу ашыкча чыңалуудан арылтат, когнитивдик кызыгууну кескин жогорулатат, мектеп окуучуларынын фантазиясын, көңүлүн, ой жүгүртүүсүн, сүйлөө жана эс тутумун өнүктүрүүгө кызмат кылат.

4. Интеграция – өз оюн ишке ашырууга, өзүн көрсөтүүгө, мугалимдин чыгармачылыгы, анын студенттеринин жөндөмдүүлүгүн ачууга салым кошот.

Интеграция – жаңы фактыларды табуу булагы, айрым корутундуларды, окуучулардын байкоолорун ар кандай предметтер боюнча ырастоо же тереңдетүү болуп саналат.

5. Интеграцияланган сабактар окуучуга өзү жашап жаткан дүйнө, өз ара жардамдашуу, материалдык жана көркөм маданияттын ар түрдүү дүйнөсүнүн бар экендиги жөнүндө жетишээрлик кеңири жана ачык түшүнүк берет.

6. Интегралдык сабакта негизги басым кубулуштардын жана предметтердин ортосундагы байланыш жөнүндөгү билимди өздөштүрүү эмес, образдуу ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө бурулат. Комплекстүү сабактар студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн милдеттүү түрдө өнүктүрүүнү да талап кылат. Бул бардык окуу предметтеринин мазмунун пайдаланууга, курчап турган турмуштун кубулуштарына жана окуяларына шилтеме жасоо менен илимдин, мада-

ниятын, искусствонун ар кандай тармактарынан маалыматтарды тартууга мүмкүндүк берет. Интеграцияланган сабактардын түзүмү кадимки сабактардан төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрү менен айырмаланат:

- окуу материалынын ачык-айкындуулугу, компактуулугу, кыскалыгы;

- сабактын ар бир этабында интегралдык предметтердин материалдарынын логикалык өз ара көз карандылыгы;

- сабакта колдонулган окуу материалынын чоң маалыматтык потенциалы.

Комплекстүү сабактарды өткөрүүгө мисал катары В.О. Сухомлинскийди алсак болот, мектеп жашына чейинки балдар үчүн Павлыш мектебинде «Табияттагы ой жүгүртүү сабактары» деген темадагы эксперименттик сабактарды жүргүзгөн. Анын негизги көздөгөнү балдарды окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү максатында когнитивдик ишмердүүлүктүн негизги түрлөрүн (байкоо, ой жүгүртүү, сүйлөөнү) интеграциялоо болуп саналган.

Мындай сабактарды пландаштырууда жана уюштурууда мугалим төмөнкү шарттарды эске алуусу зарыл:

1. Интегралдык сабакта эки же үч билим блоктору тартылат. Алар ар кандай предметтер, ошондуктан интеграцияланган сабактын негизги максатын туура аныктоо өтө маанилүү. Эгерде жалпы максат аныкталса, анда предметтердин мазмунунан ошол гана маалымат алынат, аны ишке ашыруу үчүн эски маалыматтардын да зарылчылыгы бар.

2. Интеграция окуучуларды сабак учурунда ар кандай иш-аракеттерге которуу менен стресстен, ашыкча жүктөмдөн, чарчоодон арылууга жардам берет. Пландоодо окуучулардын сабактагы иш-аракеттеринин ар кандай түрлөрү боюнча оптималдуу жүктөмдү кылдат аныктоо талап кылынат.

3. Мугалимдер тарабынан интеграцияланган сабак өтүүдө (ар түрдүү предметтерди алып баруучу) аракеттерди дыкат координациялоо талап кылынат.

4. Интеграциялык сабактар түрүндө эки же андан көп предметтер үчүн эң маанилүү

болгон көйгөйлөрдү ачып бере турган жалпылоочу сабактарды өткөрүү максатка ылайыктуу, бирок өзүнүн структурасы бар ар кандай сабак интеграцияланган сабак боло алат.

Көбүнчө интеграцияланган сабактар алдын ала даярдалып, мугалимдер тарабынан биргелешип өтүлөт. Окуу предметтерин интеграциялоонун ар түрдүү болушу мүмкүн. Интеграция – бул окуу материалынын өзгөчө айкалышуусу гана эмес, окуу материалын ар кандай позициялардан талдоо, негизги нерсени бөлүп алуу, белгилүү болгон менен операцияларды жаңы аспектиде жүргүзүү, окуу маселелерин чечүүнү жана аткарууну камтыган окуу ишин уюштуруунун ыкмасы.

«Ой жүгүртүү – адамдын дүйнө жөнүндөгү билиминин эң жогорку баскычы (сезимдерден, элестерден жана идеялардан кийин). Психологдор белгилегендей, адамдын ой жүгүртүүсү эки формада болот: сезүү-визуалдык ой жүгүртүү жана абстракттуу жалпыланган (же сөздүк-логикалык) ой жүгүртүүнүн ортосунда айырмаланат. Сенсордук-визуалдык ой жүгүртүү дүйнөнү конкреттүү нерселердин образдарында, ал эми абстракттуу жалпыланган ой жүгүртүү – түшүнүк түрүндө чагылдырат. Абстракттуу жалпыланган ой жүгүртүү менен гана тил байланышта, ал «адамдын ой жүгүртүүсүн ишке ашыруунун каражаты» катары иштейт» [6, 16-б.].

Бул сыяктуу пикирлердин айтылышы окутуучунун билим берүүдөгү негизги куралы болушу шарт.

Сабактын максаттары:

1) Көркөм тексти кылдаттык менен, терең ой жүгүртүп окууга негизделген тарбиялык маанисин, чыгарманын башкы каармандарынын образдарын, анын көркөм оригиналдуулугун ачуу. Чыгармадагы сүйлөмдөрдүн түзүлүшүнө көңүл буруу;

2) Логикалык, туура жана негиздүү сүйлөөгө үйрөтүү; тексттин темасын, идеясын ачуу үчүн жеке тилдик каражаттардын, көркөм ыкмалардын колдонулушун байкоо; сүйлөм түзүүдө көркөм каражаттарды колдонуу;

3) Студенттерди жакшылык менен жамандыктын түбөлүктүү көйгөйлөрү, жакынына болгон сүйүү жана кайдыгерлик жөнүндө ой жүгүртүүгө тарбиялоо; окуянын терең драмасын жана кылдат психологиясын ачуу; жалпы адамзаттык, маданий жана адеп-ахлактык баалуулуктарды сүйүүгө тарбиялоо; тилдик өзгөчөлүктөргө көңүл буруу. Мисалы, кыргыз тили сабагындагы Фразеологизмдер темасын бышыктоо үчүн Ч.Айтматовдун «Ак кеме» повестиндеги каармандарга фразеологизмдер менен мүнөздөмө берүү аркылуу чыгарманын негизги идеясын да, фразеологизмдерди да бирдей алып кетүү менен бирге, студенттердин предметке болгон кызыгуусун ойгото алабыз.

Билим берүү чөйрөсүндөгү интеграция түшүнүгү бир нече кылымдарга созулган. Негизинен илимий билимдерди бириктирүү (интеграциялоо) идеясы байыркы Грецияда пайда болгон. Философ Демокрит (б.э.ч. 460-370-ж.ж.) математика, тарых ж.б. илимдерди бирдикте карап, окумуштуу наамына татыган. Улуу философтор Сократ, Платон, Аристотель улантып, кийинчерээк бул идеялар Кант менен Гегелдин философиялык көз караштарында да кездешет. Конфуцийден тартып Орто кылымдагы Рудакиге, О.Хайямга, М.Кашкариге жана да Ж.Баласагынга чейинки чыгыш ойчулдары да бир эле мезгилде ар түрдүү илимдерди биргеликте изилдеп үйрөнүшкөндүгүн билебиз.

Педагогика илиминин тарыхына кайрылсак, XVII кылымдарда гуманист-педагогдор Ж.Ж.Руссо, Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, И.Ф.Гербарт, А.Дистерверг ж.б. илимдерди интеграциялоо тууралуу айтып кетишкен. XX к. башында Улуу Британияда, АКШ университеттеринде интеграциялап окутууну практикада кеңири колдонууну башташкан. Кийинчерээк педагогикалык интеграциянын көйгөйлөрү орус окумуштууларынын эмгектеринде ар түрдүү изилденгени байкалат. Мисалы, К.Д.Ушинский, В.С.Безрукова, А.Я.Данилюк, В.М.Максимова, И.П.Яковлева, В.В.Краевский, Л.А.Шевченко, В.Н.Фёдо-

рова, Н.Ф.Талызинанын эмгектеринде педагогикалык интеграциялоо маселелери ар башка илимдердин ички байланыштары аркылуу берилген.

Кыргыз педагогика илиминде кыргыз тилин адабият менен интеграциялап окутуунун өзүнчө методдорун иштеп чыгуунун методикалык проблемаларын чечүү маселеси актуалдуу болуп саналат. И.Б.Бекбоев, Э.М.Мамбетакунов сыяктуу окумуштуулардын бир катар эмгектеринде интеграциялап окутуунун багыттары, өзгөчөлүктөрү, функциялары жөнүндөгү идеялар камтылган. Ушул темага М.Тешебаев кеңири илимий изилдөө жүргүзгөн жана педагог-окумуштуулар С.Рысбаев, Н.Ишекеев, Т.Маразыковдор кайрылышып, о.э жаш илимпоздор М.Мадумарова, Т.Халиловалар да бир канча эмгектерди жаратышты. Кыргыз адабиятын башка предметтер менен байланышта окутуу маселесинин теориялык негиздери А.Муратовдун, К.Иманалиевдин, Б.Алымовдун, И.Исамидиновдун, Ү.Култаеванын жана З.Мамбетованын илимий эмгектеринде каралган.

Бул теманы жакындан иликтеп чыккан Т.Халилова өз диссертациясында кыргыз окумуштууларынан кимдер кайрылгандыгы тууралуу төмөнкүчө жазган: «Кыргыз педагогикасында предмет аралык байланыш, интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери Эл мугалими И. Бекбоевдин эмгектеринде, айрыкча Э.Мамбетакуновдун өткөн кылымдын 70-жылдарынан бери жарык көргөн бир нече эмгегинде кеңири талдоого алынган. Автордун 2015-жылы жарык көргөн «Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественно-научных понятий» аттуу эмгек бул проблемага арналган көп жылдык изилдөөлөрүнүн соңку жыйынтыгы болуп саналат» [7, 4-б.].

Демек, билим берүүдө интеграциялап окутууну изилдөө жөнгө салынып келе жатат.

Интеграциялап окутуунун артыкчылыгы тууралуу М.Мадумарова илимий ишинде төмөнкүчө жазаган: «Интеграциялоо түшү-

нүгү интеграцияланган окутуу системасындагы дидактикалык процесстерди уюштуруу жана өткөрүү методдорун окуу процессинде талаптагыдай колдоно билүүнү көздөйт. Ал эми интегративдүү окутууну уюштуруу студенттердин ой жүгүртүүсүнүн өнүгүүсүнө жана чыгармачыл инсан катары калыптануусуна өбөлгө түзөт» [8, 6-б.].

Э.Мамбеткунов, Т.М.Сияев «Педагогиканын негиздери» деп аталган эмгегинде өзгөчө окуу процессин уюштуруу, окутуу формалары, окутуу формасынын өнүгүшү, стандарттык жана стандарттык эмес сабактар, окутуу формаларынын башка түрлөрү, окутуунун каражаттары окутуу жана ал каражаттарын колдонуу боюнча кенен кайрылып кетишкен [9, 16-б.].

Т.А. Каясова өзүнүн диссертациясында предмет аралык байланыш илимий педагогикада жана практикада жаңылык эмес экендигин айтат. Я.К.Каменский «Окутуунун кыска жолундагы» аныктамаларында: «Өз ара байланышта болгон нерсе, ошол байланыш боюнча окутулуш керек» деген орус окумуштуусунун мисалында предметтерди байланыштырып окутуунун негизин бере алган [10, 12-б.]. Демек, интеграциялап окутуу маселеси изилдөөчүлөрдүн көңүл чордонунда болуп келе жатат.

Окутуу процессинин тарбиялык милдеттер менен интеграциясы, мугалимдин окуучунун өзгөчөлүктөрүн таануу, ага гумандуу мамиле кылуу менен бирдикте, жүрүм-турумуна баам салып, сабактагы ыңгайлуу кырдаалдарды балдардын адептик нормалар тууралуу билимин тереңдетүү, жүрүм-турумга көнүктүрүү, кемчиликтерин түзөтүү ишмердүүлүгүнө жараша болот. Окутуунун жана тарбиялоонун интегративдик мүнөзү, предметтик мугалимдердин, тарбиячылардын, билим берүү мекемесинин администрациясынын жана ата-энелердин көз-караштарынын биримдиги аркылуу бекемделет. Окуучуларга багытталган адептик эрежелер сабакта талап кылынбаса же сабактын мазмунунда ачыкталган адептик баалуулуктар сабактан сырткаркы мезгилде актуалдашпаса, жугуму, таасири тайыз болот [11, 180-б.].

Изилдөө ишин жүзөгө ашырууда кыргыз тил, адабият, педагогика, психология, методика илимдеринин соңку жаңылыктары окуп үйрөнүлөт, алардын принциптери, жоболору эске алынат. Биздин изилдөө ишибизде кыргыз тилин адабият менен интеграциялап окутуунун мазмунун аныктоо, бирдиктүү моделин түзүү жана аны жүзөгө ашыруунун каражаттары менен методдорун иштеп чыгуу каралмакчы. Ошону менен бирге, тил менен адабияттын өз ара байланышын бекемдөө, илимпоздордун фактылар менен байланыштырган көз караштары, олуттуу пикирлери, терең изилдөөлөрү аркылуу мазмундук жактан интеграциялап, тилдин грамматикалык сабаттуулугун жана адабияттын көркөм табиятын үйрөтүү проблемасын чечүү өтө маанилүү.

Практика көрсөткөндөй, компьютерди, телефонду ашыкча сүйгөн азыркы жаштар баарлашууда жаргон сөздөрдү, кыскартылган сөздөрдү колдонушат, көбүнчө жандуу, маданияттуу кепти алмаштырышат. Мындай балдар өз алдынча пикир алышууда, өзгөчө жазуу жүзүндө билдирүүлөрдү жасоодо кыйынчылыктарга дуушар болушат. Ошондуктан студенттердин маданий байланыш проблемасы бүгүнкү күндө эң актуалдуу проблемалардын бири деп ишеним менен айта алабыз. Анткени, бул коммуникативдик компетенттүүлүк негизги ролду ойной баштайт, кесиптик окууга жана ишке орноштурууга жардам берет.

Көркөм адабият жаштарды акыл-эс, адеп-ахлактык жана эстетикалык жактан тарбиялоонун кубаттуу, таасирдүү каражаты болуп саналат, алардын кебин өнүктүрүүгө жана байытууга зор таасирин тийгизет. Адабий образдарда көркөм адабият адамга коомдун жана жаратылыштын турмушун, адамдык сезимдери, өз ара мамилелери дүйнөсүн ачып, түшүндүрөт. Ал сезимдерди байытып, фантазиясын азыктандырып, балага кыргыз адабий тилинин эң сонун үлгүлөрүн берет.

Демек, көркөм адабият жаштарды тарбиялоодо чоң мааниге ээ болуп, алардын

кебин өнүктүрүүнүн жана байытуунун эң күчтүү каражаттарынын бири болуп саналат.

Адабият бардык доорлордо жогору бааланып келген. Ал инсандын калыптанышында, дүйнө таанымынын калыптанышында, кээде кесип тандоодо башкы ролду ойнойт.

Адабият гуманисттик принциптерге негизделет, түбөлүктүү жалпы адамзаттык баалуулуктарды бекитет; ошондуктан ал адамдар үчүн жакын жана өтө зарыл.

Текстти окугандан кийинки аткарылчу иштер мына булар:

-Тексттин мазмунун мугалимдин берген суроолоруна жараша үстүртөн, кыскача, ар кайсы жеринен, же жалпылап айтып берүү;

- Грамматикалык формалар катышкан айрым сөздөрдү мугалимдин көрсөтмөсүнө жараша талдоо;

- Тексттин тарбиялык маанисин ачуу, баа берүү;

- Тексттеги каармандардын кызык-жоруктарын мүнөздөө;

- Үзүндүлөрдү образдуу, көрктүү окуу;

- Өтүлгөн грамматикалык материалдын мүнөзүнө жараша текст боюнча кошумча жумуштарды аткаруу үчүн үйгө тапшырма берүү (жаңылмач айтып тил жатыктыруу, ыр жаттоо, макал-лакаптардын маанисин чечмелөө ж.б) [12, 69-б.].

Текст – кыргыз тили сабагында өнүгүп жаткан кеп чөйрөсүн түзүү үчүн негиз болуп саналат.

Кыргыз тилин үйрөнүүдө текстти пайдалануу окуучуларды эне тилинин жан дүйнө байлыгы жана кооздугу менен тааныштыруу, сөзгө кылдаттык менен жана ой жүгүртүү менен мамиле кылууну тарбиялоо сыяктуу тарбиянын маанилүү көйгөйлөрүн чечүүнү камсыз кылат.

Корутунду: Жыйынтыктап айтканда ЖОЖдордо эне тилин окутууда төмөндөгүдөй критерийлердин үстүндө иштеп чыгууну негиз кылса болот.

1. Темага ылайык келген илимий-теориялык, педагогикалык-методикалык адабияттарды изилдеп-талдоо, аларды жалпылаштыруу;

2. Окуу предметтеринин материалдарын предмет аралык байланышта үйрөтүүнүн дүйнөлүк тажрыйбаларын үйрөнүү менен Кыргызстандын шартына ылайык жолдорун аныктоо;

3. Кыргыз тилин окутууда кыргыз адабиятынын материалдарын ЖОЖдордо тил өстүрүү каражаты катары колдонуунун моделин, методдору менен ыкмаларын иштеп чыгуу.

Адабияттар:

1. Кадочникова Е.А. Культура: язык и искусство // Молодежный научно-технический вестник [Электронный ресурс]. – 2013, <http://ainsnt.ru/doc/583228.html>
2. Ефимова Н.В. МБОУ «Интеграция в преподавании русского языка и литературы» [Электронный ресурс]. – 2015. Uchportfolio.ru
3. Гончаренко С. Украинский педагогический словарь, Лыбедь, Глоссарий современного образования. – Киев, 1997. – С. 60.
4. Куралбаева А.А. Инновационные процессы в гуманитарных и общественных науках. – Белгород, 2021. – Москва, 2012. – С. 75-79.
5. Веременикова И.П. Интеграция как современная технология обучения на уроках русского языка и литературы // Все для учителя. – 2014. №10. – С. 2-5.
6. Панфилов В.З. Категории мышления и языка. Становление и развитие категории качества. Взаимоотношение языка и логики. – М., 1976. – С. 3-21.
7. Халилова Т.Т. Жогорку класстарда кыргыз тилин адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери // Диссертация. УДК 811.512.154:37.091.33. – 1-162-бб.
8. Мадумарова М.К. Жогорку окуу жайларда манас таануу курсун тарых предмети менен интеграциялап окутуунун илимий-методикалык негиздери // Диссертация. УДК 378:378.14:398.22:930.1 – 258 б.

-
9. Мамбетакунов Э., Сияев Т.М. // Педагогиканын негиздери. – Б., 2008. – 1-304-б.
10. Каясова Т.А. Интеграция как основа формирования литературного пространства на уроках литературного чтения и русского языка в начальной школе // Диссертация. 6107-13/3159/2007. – 12-б.
11. Алимбеков А., Мамытов А. Окуучу жаштарды руханий адеп-ахлактык өнүктүрүү жана дене тарбиялоо концепциясы // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 1 (53). – С. 166-192.
12. Рысбаев С.К., Абдухамидова Б.А. Көркөм текст менен иштөөнүн жолдору // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 1 (53). – С. 66-70.

Рецензиялаган:
Муратов А.Ж.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор